

AYTƏN BAĞIRLI
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
aytn.bgrl@gmail.com

İDARƏETMƏ UÇOTUNUN MAHİYYƏTİ VƏ ONUN MALİYYƏ UÇOTU İLƏ MÜQAYİSƏLİ XARAKTERİSTİKASI

Açar sözlər: İdarəetmə uçotu, istehsalat uçotu, mühasibatlıq, istehsal, məqsəd

Keywords: Management accounting, production accounting, accounting, production, purpose

Ключевые слова: Управленческий учет, производственный учет, учет, производство, назначение

“İdarəetmə uçotu” termin kimi ilk dəfə 1960-cı illərdə xarici ədəbiyyatlarda uçot-analitik informasiyasında menecerin tələbinin təminatı məqsədindən asılı olaraq təsdiq edilmişdi. Bu tarixə qədər isə “istehsalat uçotu” termini geniş şəkildə istifadə olunurdu. İdarəetmə uçotu uçot və idarəetmə proseslərini bir birilə əlaqələndirir. **İdarəetmə uçotu**-Hər hansı bir obyektin idarə edilməsi üçün gərəkli olan informasiyaların ölçülməsi, yazılması, sistemləşdirilməsi, eyniləşdirilməsi, ayrılması, izahı, təhlili və ötürülməsi deməkdir. Başqa sözlə desək, İdarəetmə uçotu məlumatların təyin və təqdim edilməsi, həmçinin mənasının izah olunması ilə məşğul olan idarəetmənin ayrılmaz bir hissəsidir və aşağıda göstərilən hallarda istifadə olunacaq:

1) Fəaliyyətlərin planlaşdırılması və onlara nəzarət. Misal olaraq, istehsalın planlaşdırılması məqsədlə bazar da olan tələb və nəzarət məqsədlə verilən faktiki istehsal üzrə məhsul vahidləri ilə əlaqəli informasiya.

2) Strategiyanın qurulması. Məsələn, geyim, məişət texnikası və s. kimi biznes sahələrində fəaliyyəti genişləndirmək üçün mövcud mənbələri təhlil etməklə əldə olunan informasiya.

3) Qərarqəbuletmə. Məsələn, məhsul istehsalı həcmi ilə əlaqəli qərar qəbul etmək üçün faydalı mənbələrdən əldə olunan informasiya.

4) Təşkilat və ya müəssisə barəsində informasiyanın maraqlı tərəflərə və müəssisə ilə əlaqəsi olmayan digər kənar şəxslərə təqdim olunması. Məsələn, kənar şəxslərə təşkilatın fəaliyyəti üzrə mövcud gəlirlər və gələcək biznes planları haqda informasiya.

5) Mövcud resurslardan ən səmərəli şəkildə istifadə olunması. Məsələn, çərçivə istehsalı zamanı mismar əvəzinə yapışqandan istifadə olunması kimi hər hansı bir materialın əvəzləyiciləri haqda məlumatla malik olaraq məsrəfləri azaltmaq

6) İşçilərin məlumatlandırılması. Məsələn, gələcək inkişaf miqyası, ödəniş strukturuna yenidən baxılması, işçilərin işləyə və vəzifələrini artırma biləcəyi müəssisədaxilindəki yeni iş imkanları haqqında informasiyalar

7) Aktivlərin mühafizə edilməsi. Məsələn, aktivlərin işlənilib sıradan çıxması, köhnəlməsi və sığorta xərcləri haqqında informasiya.

Amerika professoru Q.N.Narrison bildirir ki, keçmişdə istehsalat uçotu şirkətlərin, firmaların və digər subyektlərin fəaliyyətində daha ön planda olmuş idarəetmə uçotu nisbətən arxa planda qalmışdır. Lakin sonralar o, uçot sistemində ən vacib mövqelərdən birini tutmuş, müəssisələrin idarə olunmasında lazımlı olan müxtəlif məlumatları təqdim etdiyindən daxili mühasibat sistemini özündə birləşdirmişdir. Amerikanın mühasiblər assosiasiyası idarəetmə uçotunu əvvəlcədən nəzərdə tutulan məqsədin yerinə yetirilməsi və heyata keçirilməsi üçün lazımi qərarın qəbul edilməsini təmin edən planların tətbiqində təşkilata və ya müəssisəyə kömək edən təcrübəvi üsul və anlayışların məcmusu kimi qəbul edir. Xarici iqtisadçılar (Q.Anderson, B.Nidlz) idarəetmə uçotunun vacibliyini təhlilinin kommunikasiyası və məsrəflərin uçotu, həmçinin, daxili təsərrüfat vahidlərinin idarəetmə uçotu kimi qiymətləndirirlər. Onlar istehsalat uçotunun idarəetmə uçotunun tərkib hissəsi olduğunu qeyd edirlər.

İdarəetmə uçotunun mahiyyəti Aydın ki, səmərəli və ətraflı qərar qəbul etməyin mühüm şərtlərindən biri – müvafiq informasiya təminatının mövcud olmasıdır. Son əsrin dünya təcrübəsi sübut edir ki, kəskin və güclü rəqabət şəraitində «sağ qalmağın», dayanıqlı və sabit inkişafı təmin etməyin vacib şərtlərindən biri hər bir müəssisədə, şirkətdə rəşional quruluşa malik idarəetmə uçotunun yaradılmasıdır. Onun əsas vəzifəsi menecerlər, rəhbərlər, eləcə də qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə və funksiyasına malik olan digər işçilər üçün informasiya nümayiş etdirməkdir. Qərarların qəbul etməzdən əvvəl onların maliyyə aspektləri geniş şəkildə nəzərdən keçirilməli, xərclər və nəticələr ilkin olaraq müqayisə edilməlidir. Qərarlar qəbul edərkən bütün alternativ versiyaların və variantların kritik təhlilini aparmaq vacibdir. İdarəetmə qərarları öz formasına, məzmununa, növlərinə, məqsədlərinə, müddətinə və s. Xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif olduğu üçün informasiyanın da müxtəlif olması lazımdır. Digər sözlə, müxtəlif məqsədlər üçün müxtəlif informasiya formalaşdırılmalıdır. Ümumiyyətlə idarəetmə uçotu elə bir uçot növüdür ki, onun vasitəsilə informasiyalar yığılır, emal edilir və informasiya şəklində salınaraq qərarların qəbul edilməsi üçün istifadə olunur. Lakin güclü informasiya axınından istifadə edib, qərarlar qəbul etməkdən ötrü həmin informasiyanın formalaşdırılmasının ümumi prinsiplərini, qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün ondan nəcür istifadə etməyin metodlarını, metodikasını bilmək və dərindən mənimsəmək lazımdır.

Belə ki, İ.U. nəzarət, planlaşdırma, təhlil və idarəetmə qərarının qəbul olunması məqsədilə tədavül və istehsal xərcləri haqqında rəhbərlik

üçün vacib olan analitik,operativ və maliyyə informasiyalarının formalaşdırılması prosesini əks etdirir. İstehsalat uçotu isə istehsal məsrəfləri haqqında olan sistemləşdirilmiş informasiyaların qeydiyyatına alınması,-toplanması,işlənilməsi və məhsulun istehsal maya dəyərinin kalkulyasiyası üçün təqdim olunması prosesinin özündə əks etdirir.

Qərb ölkələrindəki təşkilatlarda idarəetmə uçotu sisteminin təşkil olunması tamlıqla müəssisə rəhbərliyinin konsepsiyasından asılıdır və kommersiya sirri hesab olunur.Buna görə də, idarəetmə uçotunun hər hansı bir vahid sistemi haqqında,xüsusən də onun ölkə müəssisələrinin uçotu maliyyəsindən danışmaq qeyri mümkündür.

Beynəlxalq təcrübədə **idarəetmə uçotu** sistemi 2 əsas üzvrə təsnifləşdirilir:

1)Xərclər uçotunun operativliyi səviyyəsinə görə

2)Xərclərin tam əks etdirilməsinə görə

Birinci halda faktiki və standart xərclər uçotu sistemləri bir – birindən fərqləndirilir.Xərclərin əks etdirilməsi səviyyəsinə görə, tam xərclərin uçotu sistemi və hissə ilə xərclərin uçotu sistemləri də fərqləndirilir.

Bazar iqtisadiyyatı ölkələrinin mühasibat uçotu sistemlərinin təşkilində əsas xüsusiyyətlərin öyrənilməsi belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki, əksər xarici şirkətlərdə mühasibat uçotu 2 sistemə-idarəetmə və maliyyə uçotuna bölünür.

Maliyyə uçotu əsasən hesabat alıb özünün digər firmalarla münasibətinə aid qərar verən kənar istifadəçilərə istiqamətləndirilir.İdarəetmə uçotu hər şeydən qabaq təsərrüfatdaxili məsələlərin idarəsinə aid qərarlar qəbul etmək üçün istehsal prosesləri və onların nəticələri haqqında rəhbərliyi lazımi informasiyalarla təmin edir.İdarəetmə qərarlarının effektivliyi rəhbərlik tərəfindən alınan analitik-uçot informasiyalarının vaxtında,dəqiq və tam olmasından asılıdır.Məhz bu səbəbdən də ,ölkə bazar iqtisadiyyatına keçdikdə idarəetmə uçotunun optimal sistemini təşkil etməyə real imkan yaranır.

İdarəetmə uçotunun düzgün təşkil edilməsi üçün onun maliyyə uçotu ilə müqayisəli xarakteristikası çox böyük əhəmmiyətə malikdir.Mühasibat uçotu haqqında müasir ədəbiyyatlarda idarəetmə və maliyyə uçotunun müqayisəli xarakteristikasına geniş yer verilir.Bu zaman aparılan araşdırmalar göstərir ki, bəzi müəlliflər onlar arasında 6, bəziləri isə 7 fərqin olmasını qeyd edirlər.Amerika alimləri R.Entoni,D.Risa və digərlərinin əsərlərindəidarəetmə uçotunun maliyyə uçotundan daha çox, yəni 12 əsas fərqinin olması nəticəsinə gəlinmişdir.Onları ümumi şəkildə aşağıdakı cədvəldə qey edək:

Müqayisə sahəsi	İdarəetmə uçuotu	Maliyyə uçuotu
1.Uçuotun mütləq aparılması	Müdiriyyətin qərarı ilə	Ölkənin qanunlarına əsasən tələb olunur.
2.Uçuotun məqsədi	Planlaşma,xüsusi idarəetmə və nəzarət işində müdiriyyətə köməklik göstərmək	Maliyyə sənədlərinin təşkilatın istifadəçiləri üçün tərtib edilməsi
3.Bazis strukturu	İnformasiyanın istifadə məqsədindən asılı olaraq müxtəlif struktur	Bir əsas bərabərlik: Aktiv=Öhdəlik+Sahibkarın kapitalı
4.İnformasiyadan istifadə edənlər	Üzvləri məlum olan,nisbətən az qrup istifadə edənlər	Üzvləri əsasən məlum olmayan,çox qrup istifadə edənlər.
5.İnformasiyanın dəqiq səviyyəsi	Xeyli təqribi qiymətləndirmə	Yox olmayan sayda təqribi qiymətləndirmə
6.Hesabın tezliyi	Qarşıya qoyulan vəzifədən asılı olaraq aylıq və ya həftəlik	Rüblük və illik
7.İnformasiyanın ifadə növü	Həm natural həm də pul ifadəsində informasiya	Əsasən pul ifadəsində
8.İşin əsas vəziyyəti	İdarəedənə lazım olan hərşey	Uçuotun ümumi qəbul edilmiş prinsipi
9.Vaxtına görə bağlanma	“Tarixi” xarakterli informasiyalarla yanaşı gələcəyin qiymətləndirilməsi və planlaşdırılması	“Tarixi xarakter”
10.Hesabatın təqdim olunma müddəti	Hasabat dövrü qurtaran kimi	Bir neçə həftə vəya ay gecikdirməklə
11.Hesabatın obyektı	Məsuliyyət mərkəzləri	Təşkilat üzrə bütövlükdə
12.Məsuliyyət səviyyəsi	Faktiki olaraq heç bir şey	Qanunla nəzərdə tutulan səviyyədə

İdarəetmə və maliyyə mühasibatlığı arasında olan qarşılıqlı iqtisadi əlaqə xüsusi əksətdirici hesablardan istifadə etməklə nail olunur.Bu hesablər dövrün əvvəlinə və axırına olan ehtiyatların qalıqlarını,müəyyən dövr

ərzində çəkilən xərclər və satışdan olan gəlirləri maliyyə mühasibatlığından idarəetməyə aid etmək üçün nəzərdə tutulur. Nəticədə “xərclər-buraxılış” metodundan istifadəyə əsaslanan mühasibatlıq təsərrüfat əməliyyatlarının hesablarda əks etdirilməsinin dördqat prinsipini tətbiq edir.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

1. Abbasov Q.Ə. Məhsul istehsalına məsrəflərin mühasibat uçotu. Maliyyə və uçot
2. Aksenenko A.F. Uçot və analiz. M. Ekonomika
3. Bayramov Z.Z. Mühasibat uçotunun informasiya sisteminin bazar münasibətlərinə uyğunlaşdırılması istiqamətləri Maliyyə və uçot
4. Əliyev V.Ç., Babayev Ə.Ə. Mühasibat uçotu
5. İsayev V.İ., Abbasov Q.Ə., Hacıyeva M.Ç. Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi. Bakı
6. Unec/E-kitabxana İdarəetmə uçotunun nəzəri əsasları
7. Qasimov S.M. İdarəetmə uçotu-mühasibat uçotunun əsas elementidir. Maliyyə və uçot
8. Qasimov S.M. İstehsala məsrəflərin təsnifatı və onun təkmilləşdirilməsinin bəzi məsələləri. Maliyyə və uçot
9. İdarəetmə uçotu-ACCA F2-Azərbaycanca
10. bbu.edu.az

Rus dilində:

1. Аббасов Г.О. Учет производственных затрат. Финансы и учет
2. Аксенов А.Ф. Бухгалтерский учет и анализ. М. Экономика
3. Байрамов З.З. Адаптация бухгалтерской информационной системы к рыночным отношениям Финансы и учет
4. Алиев В.В., Бабаев А.А. бухгалтерский учет
5. Исаев В.И., Аббасов Г.А., Гаджиева М.С. Теория бухгалтерского учета
6. Теоретические основы управления / Электронная библиотека управленческого учета
7. Касымов С.М. Управленческий учет является ключевым элементом бухгалтерского учета.
8. Гасымов С.М. Некоторые аспекты себестоимости продукции и ее улучшение. Финансы и учет
9. Управленческий учет - ACCA F2-Azərbaycanca
10. bbu.edu.az

The essence of management accounting and its comparative characteristics with its financial records

Summary

In general, management accounting is a form of accounting that collects, processes and processes information and makes decisions is used for. Managerial accounting is the enterprise's management management system is considered an integral part.

At this time, strong information is used. Thus, making decisions the general principles of the formulation of this information, the methodology for using it to achieve its goals know and deeply absorb it. The article describes the history, essence, tasks, classification, financial characteristics of the management accounting (differences and similarities), management accounting rules, application directions and so on. It also reflects the nature of management accounting, accounting and the role of companies in accounting policies. In general, the article allows us to get familiar with some aspects of management accounting.

The Accountant's work in management accounting is confidential, narrow-minded, and technology character. Controls are strong communications over a large number of questions he uses a wide range of different information received from his accountant in contrast to the new management requirements. The accountant's job is fairly conservative and, in many cases, the standard documents (standards) regulated. Specific terminology in accountancy, preparation of reports, accounting registers filling is superior.

А. Багирли

Сущность управленческого учета и его сравнительная характеристика с его финансовыми записями

Резюме

В целом, управленческий учет - это форма учета, которая собирает, обрабатывает и обрабатывает информацию, а также принимает решения. Управленческий учет - это система управления предприятием, которая считается неотъемлемой частью. В настоящее время используется сильная информация. Таким образом, при принятии решений общие принципы формирования этой информации, методология ее использования для достижения поставленных целей знают и глубоко усваивают ее. В статье описываются история, сущность, задачи, классификация, финансовые характеристики управленческого учета (различия и сходства), правила управленческого учета, направления применения и т. Д. Он также отражает характер управленческого учета, учета и роль компаний в учетной политике. В целом статья позволяет нам ознакомиться с некоторыми аспектами управленческого учета. Работа бухгалтера в области управленческого учета носит конфиденциальный, ограниченный и технологический характер. Контролирует сильную коммуникацию по большому количеству вопросов, он использует широкий спектр различной информации, получаемой от его бухгалтера в отличие от новых требований к управлению. Работа бухгалтера достаточно консервативна и во многих случаях регламентирована нормативными документами (стандартами). Конкретная терминология в бухгалтерском учете, подготовке отчетов, заполнении учетных регистров выше.

Rəyüci: : Naciyev Hafis Əhməd oğlu